

نقش مادر در تربیت فرزندان انقلابی بر اساس الگوی سوم زن مسلمان

مستانه پاینده^۱

چکیده

در این پژوهش، نقش مادران در تربیت فرزندان انقلابی بر اساس الگوی سوم زن مسلمان به عنوان یک موضوع کلیدی مورد بررسی قرار گرفته است. این موضوع ضرورت بسیاری دارد زیرا مادران به عنوان اولین معلم و الگوی کودکان، قادرند ارزش‌ها، باورها، و ایدئولوژی‌های خود را به آن‌ها منتقل کنند و آن‌ها را در رسیدن به یک نسل آگاه و انقلابی کمک کنند. در تربیت فرزندان مادر پر رنگ ترین نقش را دارد زیرا ارتباطش با کودکان بیشتر از دیگر اعضا خانواده است. پژوهش حاضر به روش توصیفی-تحلیلی و با مراجعه به منابع کتابخانه‌ای و با هدف تبیین نقش مادر در تربیت فرزندان انقلابی بر اساس الگوی سوم زن مسلمان انجام گرفته تا راهبردها و رویکردهای استفاده شده توسط مادران در تربیت فرزندان بر اساس الگوی سوم زن مسلمان مورد بررسی قرار گیرد. و در پایان نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که نقش مادران در تربیت نسلی انقلابی بسیار حیاتی و بی‌بدیل است.

کلید واژه: الگوی سوم زن مسلمان، انقلابی، تربیت، مادر

^۱ طلبه سطح دو؛ حوزه علمیه حضرت زینب (س)

payndhmstanh@gmail.com

مقدمه

مسئله زن یکی از محورهای اساسی برای هر ملت و مکتب است. به همین دلیل از گذشته تاکنون یکی از موضوعات مهم مورد گفتگو در میان همه ملت‌ها مسئله زنان بوده است.^۱

بعد از تحول در جامعه، معمولاً سعی می‌شود در ابعاد مختلف مسیر رشد و توسعه را الگوسازی کنند؛ بعد از انقلاب نظام، ساختار و قانون تغییر کرد و یکی از تغییرات اساسی نیز تغییر جایگاه زن در بعد حضور اجتماعی بود. در الگوی سوم زن، فطرت و غریزه و عاطفه مادری و زنانگی کنار گذاشته نمی‌شود و باید در قوانین ۹۰ درصد تساوی وجود داشته باشد. هر الگویی یک ویژگی‌هایی دارد و یکی از ویژگی‌های الگو این است که بدانیم بر چه مبنایی ترسیم می‌شود. الگوهای مختلفی برای زنان وجود دارد؛ در انقلاب اسلامی یک نگاه سیستمی باید باشد؛ یعنی مبانی مشخص باشند، اسلام الگوی متفاوتی دارد که تعادل در این الگو حفظ می‌شود. طراحی یک الگو برای یک زن باید با مبانی نظام کلان اسلام همخوان باشد.

مبنای انقلاب اسلامی، اسلام بود و هدف بلند مدتش پیاده سازی قوانین اسلام با یک نگاه تمدنی است لذا در مدل الگوی زنانه باید حرکت فردی، خانوادگی و اجتماعی، نوع تربیت خود و فرزندان یک زن تراز انقلاب اسلامی با مبانی اسلام در تعارض نباشد و علاوه بر حق و مبانی دین اسلام دنبال مسئولیت باشد؛ پس تلازم حق و تکلیف در این الگو وجود دارد.^۲

امام امت حضرت آیه الله العظمی امام خمینی می فرمایند: همه این یاوه سرائیها و طرحها و نقشه ها بر باد، رفته ابطال شده است. بر ماست که اسلام را با تمام ابعادش بشناسیم و همچنان دست نخورده و بدون کم و زیاد به دیگران و به خصوص به فرزندانمان معرفی کنیم و هرگز از کودکان و نوجوانان توقعات بیش از حد نداشته باشیم پدران و مادران محترم بایستی بدین نکته توجه داشته باشند که بگونه ای که آنان را به دیانت و معنویت خوشبین و جذب نمایند. مسائل دینی برخورد ملایم و متعادلی با فرزندان خود داشته باشند هرگز نباید توقع داشت که کودک و یا نوجوان ۱۰ یا ۱۲ ساله تمام مجالس سخنرانی و دعا و روضه و.... سپری نماید. ساعات خود را در ماه رمضان و یا محرم و صفر همچون پدر و مادر خود در بدون اثری جز تنفر و کناره گیری فرزند از این امور نخواهد داشت. بدون شک این توقع، توقع بیجائی است و اگر بصورت تحمیلی باشد، زیرا اسلام فقط سختی و مشقت نیست، در اسلام، علم سیاست، رزم و جهاد، لذات مشروع و تفریح سالم، ورزش عاطفه و محبت همه با هم وجود دارند. ما نیز در معرفی چهره اسلام بایستی همه ی این ابعاد را در نظر داشته باشیم و اگر خود در این زمینه آگاهی

^۱ فرج الله هدایت نیا-الگوی سوم-الگوی رفتاری زن در خانواده و جامعه -ص ۱۵

^۲ سایت حوزه نت، کد خبر: ۱۴۰۲۱۱۱۹۱۴۲۲۳ - ۱۵:۴۴ پنجشنبه ۱۹ بهمن ۱۴۰۲ / ۱۰:۰۶ دسته‌بندی: خانواده، شنبه ۲۲ اردیبهشت ۱۴۰۳ ش.

کافی و لازم را نداریم، باید به متخصصین فن و اسلام شناسان بزرگوار و یا آثار گرانبه‌ها آنها مراجعه کنیم.

لذا تربیت نسلی انقلابی و متعهد به ارزش‌های اسلامی یکی از مهم‌ترین اهداف جامعه اسلامی است. در این میان، نقش مادر به عنوان اولین و مهم‌ترین مربی در خانواده بی‌بدیل است.^۱ چرا که وابستگی عاطفی و روحی فرزندان به مادر موجب میشود مادر اثرگذارترین فرد در بین اعضاء خانواده باشد.

و اما بر اساس الگوی سوم زن مسلمان، حضرت زهرا (س) که مظهر تمامی ارزش‌های انسانی و اسلامی است، الگویی کامل برای مادران مسلمان در این الگو می‌باشد.^۴

مفهوم شناسی

انقلابی: انقلابی کسی است که یا فعالانه در یک انقلاب شرکت کند، یا از آن دفاع کند.^۲
الگوی سوم زن مسلمان: فرق دو زن شرقی و زن غربی با الگوی سوم در بعد فردی و انسان بودن است و جنسیت فرق نمی‌کند و نظام جمهوری اسلامی خیلی از مواقع زن و مرد را مساوی می‌داند و اسلام این ویژگی را دارد که در عین جامعیت و کامل بودن نقش‌ها را متفاوت ببیند و نقش زن و مرد در جایی که رشد انسانی، تحصیل، مشاغل و.. وجود دارد مساوی می‌داند؛ اما این الگو برای زن در جایی حق تحفظ می‌گذارد. در الگوی سوم زن، فطرت و غریزه و عاطفه مادری و زنانگی کنار گذاشته نمی‌شود.^۳

تربیت در لغت از ماده «ربا» به معنی «زاد و نما»؛ افزایش یافت، نمو کرد، گرفته شده است.^۴ در اصطلاح خاصی در تعریف تربیت یافت نشد و مقصود آن‌ها از این واژه همان معنی لغوی است، بدان جهت به زنی که طفل را شیر می‌دهد و او را نظافت و نگهداری و در جهت مصلحت او انجام وظیفه می‌نماید «مربیّه» می‌گویند.^۵

با درنظر گرفتن مفهوم لغوی، می‌توان تربیت را این‌گونه تعریف کرد: تربیت عبارت است از انتخاب رفتار و گفتار مناسب، ایجاد شرایط و عوامل لازم و کمک به شخص مورد تربیت، تا بتواند استعدادهای نهفته‌اش را در تمام ابعاد وجودی خویش به‌طور هماهنگ پرورش داده و شکوفا سازد و به‌سوی هدف و کمال مطلوب، به تدریج حرکت کند.^۶

^۱ سایت چت گات

^۲ ویکی مدیا

^۳ ویکی پدیا

^۴ طریحی نجفی، فخر الدین، مجمع البحرین جلد: ۲ صفحه: ۱۳۸. ویکی فقه. بی تا.

^۵ خوانساری، سید احمد، جامع المدارک فی شرح المختصر النافع، مترجم: غفاری، علی‌اکبر، ج ۱، ص ۲۲۲، تهران: مکتبه الصدوق، نوبت چاپ: دوم، تاریخ انتشار: ۱۳۵۵ ه. ش.

^۶ سایت ویکی فقه

تربیت انقلابی عبارت است از مجموعه اعمال عمدی و هدف دار، به منظور آموزش گزاره‌های معتبر یک دین به افراد دیگر، به نحوی که آن افراد در عمل و نظر به آن آموزه‌ها متعهد و پایبند گردند.^۱

مادر در لغت: زنی که دارای فرزند است؛ مام، والده، ام.^۲
معنای اصطلاحی مادر: کسی است که پرورش فرزندان را در دوران بارداری و پس از آن را برعهده دارد و در انجام این وظیفه بدون هیچ چشم داشتی مادی یا معنوی کوشاست.^۳

مادر در قرآن و روایات

قرآن در باره مادر موسی می‌گوید: ما به مادر موسی وحی فرستادیم که کودک را شیر بده و هنگامی که بر جان او بیمناک شدی او را به دریا بیفکن و نگران نباش که ما او را به سوی تو باز پس خواهیم گردانید. قرآن درباره مریم، مادر عیسی، می‌گوید: کار او به آنجا کشیده شده بود که در محراب عبادت همواره ملائکه با او سخن می‌گفتند و گفت و شنود می‌کردند، از غیب برای او روزی می‌رسید، کارش از لحاظ مقامات معنوی آنقدر بالا گرفته بود که پیغمبر زمانش را در حیرت فرو برده، او را پشت سر گذاشته بود، زکریا در مقابل مریم مات و مبهوت مانده بود. در تاریخ خود اسلام زنان قدیسه و عالیقدر فراوانند. کمتر مردی است به پایه خدیجه برسد، و هیچ مردی جز پیغمبر و علی به پایه حضرت زهرا نمی‌رسد. حضرت زهرا بر فرزندان خود که امامند و بر پیغمبران غیر از خاتم الانبیاء برتری دارد.^۴

در آموزه‌های دینی مادری یک ارزش به شمار می‌آید که به دلیل ویژگی‌های زیستی و روانی بر دوش زنان نهاده شده است. از نظر فقهی نگهداری از فرزند بر زنان واجب نیست، ولی مادران در مراقبت فرزندان از دیگران سزاوارترند. زنان طی مراحل مادر شدن، افزون بر دست یابی به ثواب، سرشار به کمالات روحی و معنوی نیز می‌رسند و صفات اخلاقی بسیاری در آنها رشد میکند.^۵

نقش مادری برای زن امر بسیار مهمی است و نقش مادر بی بدیل است. دوران حمل فرزند و شیردهی او برای مادر طاقت فرسا است، به همین خاطر است پیامبر خدا (ص) فرمود:
«الجنة تحت اقدام امهات».

^۱ داوودی محمد، زیر نظر علیرضا، اعرافی، **تربیت دینی**، ج ۲، چ: دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸ ه. ش.

^۲ معین محمد، **فرهنگ فارسی معین**، بی جا، بی تا، بی نا.

^۳ سایت کوثر بلاگ

^۴ مطهری مرتضی، **نظام حقوق زن در اسلام**، بخش پنجم، تهران: انتشارات صدرا، چ: چهل و پنجم، ۱۳۸۹ ه. ش.

^۵ علاسوند فریبا، **زن در اسلام**، صص ۲۲۹، قم: مرکز نشر هاجر، چاپ دوم، ۱۳۹۶ ه. ش.

یا در روایت دیگری از ایشان سوال شد به چه کسی نیکی کنیم: فرمود مادر. سوال شد دیگر به کسی، باز فرمود مادر تا سه بار فرمود و در مرتبه چهارم فرمود پدر.^۱

نقش محوری زن و مادر

کار و نقش زن، ساختن آدم و نهادن بنیاد سعادت عالم است. تنها وقتی محیط زن کوچک میشود که فکرش کوتاه و نارسا باشد.

۱. مادر خانواده باید عاقل بوده و رفتار معمولی داشته باشد.

۲. مادر خانواده باید اهل تدبیر باشد؛ یعنی برنامه ریزی بداند.

۳. مادر، مسئول پرورش روحی و اخلاقی فرزندان است.

۴. مادر باید دارای صفات و عاداتی پسندیده باشد.

۵. مادر باید اهل مطالعه بوده و تربیت فرزندان را فرا گیرد.

زن بایستی تمام منافع خانواده را از مادی و معنوی پیش نظر داشته در هر مورد از آنها دفاع کند و تمام هوش و فکر و معلوماتش را در این راه به کار بیاورد. زن دانا آموزگار بچه ها، شریک و محرم شوهر و مدیر خانه است.^۲

نقش محوری مادر در تربیت فرزندان در حوزه روابط خانوادگی و رشد و توسعه فرزندان بسیار مهم است. مادران به عنوان اولین معلمان و نگهدارندگان فرزندان، تأثیر فراوانی در شکل گیری شخصیت، ارزش ها، رفتارها و توانایی های فرزندان خود دارند. در زیر، به برخی از نقش های محوری مادر در تربیت فرزندان اشاره می شود:

۱. ارتباط عاطفی و ایمان داری: مادران با ایجاد ارتباط های عمیق و عاطفی با فرزندان، احساس امنیت و اعتماد به نفس در آنها را تقویت می کنند. آنها نقش مهمی در ایجاد ایمان داری و ارتباط نزدیک با خانواده و ارزش های دینی دارند.

۲. تأسیس ارزش ها و اخلاقیات: مادران معمولاً نقش اساسی در تعیین ارزش ها و اخلاقیاتی که فرزندان آنها اتخاذ می کنند، دارند. آنها می توانند ارزش های اجتماعی، انسانی، اخلاقی و دینی را در فرزندان خود ترویج کنند و به آنها آموزش دهند.

۳. آموزش و راهنمایی: مادران نقش تربیتی و آموزشی بسیار مهمی را در زندگی فرزندان ایفا می کنند. آنها می توانند به آموزش مهارت های اساسی مانند خودمراقبتی، ارتباطات اجتماعی، حل مسئله و مدیریت هیجانات کمک کنند.

^۱ همان

^۲ صمد شاه محمدپور، چگونه فرزندان باحیایی داشته باشیم؟، موسسه مطالعات و پژوهش مدیریت راه روشن، قم: میراث انبیاء (ع)، ۱۳۹۵ ه.ش.

خوشی بگذرانند تا میل به تفریجهای زیان آور و ناپسند پیدا نکنند. بیشتر عادات ناپسند را انسان در ساعات فراغت از کار و مواقع تفریح کسب میکند.^۱

حمایت از فرزند

از کودک باید حمایت کرد تا او بتواند با اطمینان خاطر و به پشتگرمی والدین به پیش رود و از دشواریها و مشکلاتی که در سر راه اوست نهراسد کودک در اوائل زندگی با تزلزل و تردید به پیش میرود و اگر مطمئن باشد افرادی هستند که زیر بازوی او را میگیرند و اگر در راه وامانده شد به کمکش می شتابند با دلگرمی و خاطر جمعی به پیش خواهد رفت و این نیاز کودک است و بی بهره ماندن از این امر سبب سقوط و انحطاط است. امنیت کودک نیازمند به امنیت، است، هم امنیت جسمانی و هم روانی، او میخواهد و هم لازم است که محیط رشد او محیطی امن و دور از هرگونه درگیری و تصادم باشد زیرا او در غیر اینصورت هستی و موجودیت خود را در خطر می بیند. در محیط خانوادگی که جنگ و ستیز و درگیری است، در خانواده ای که ضوابط اندیشیده ای بر آن حاکم نیست و کودک نمیداند که شرایط تشویق و تنبیه چیست امنیت وجود ندارد.

محبت به کودک

کودکان نیاز به محبت دارند و رفع این نیاز یک ضرورت است. کودکی که از مهر و محبت خانوادگی برخوردار نشود احساس بی کسی و نا امنی میکند که این خود سبب انحطاط و سقوط است و در مواردی سبب وارد آنچه مهم آمدن ضربتی بر روان طفل است این است که این محبت به میزان و اندازه دور از افراط و تفریط، برکنار از تبعیض در بین فرزندان به مورد و به موقع واقعی و دور از ریاء و تصنع باشد و این براساس انجام وظیفه باشد نه بر مبنای شرایط خاص زندگی کودک.

رعایت آزادی و استقلال

خانه باید محلی و مأمنی برای رشد همه جانبه ابعاد وجودی کودک باشد و این امر جز در سایه رعایت آزادی و استقلال کودک میسر نیست. اما این طفل ن آزادی باید بمیزان قدرت جذب مشروط و مشروع کودک به واگذار شود و بهر میزان که طفل بتواند از آن استفاده کند در اختیارش میگذاریم. آزادی کودک نباید بی بند و بار باشد و محبت به کودک نباید آدمی را

^۱ شاه محمدپور صمد، چگونه فرزندان باحیایی داشته باشیم؟، موسسه مطالعات و پژوهش مدیریت راه روشن، قم: میراث انبیاء (ع)، ۱۳۹۵ ه.ش.

آنچنان از خود بیخود کند که کودک را به خود رها نماید زیرا که در چنان صورتی امکان کنترل بعدی نخواهد بود.

آموزشها

از وظایف والدین دادن آموزش های اساسی به کودکان است. آموزشی که موجب سازندگی و خیر و رفاه حال و آینده کودک شود. اما اینکه به گفته کودکان چه بیاموزیم همان مسأله ای است که امام صادق(ع) بدان پاسخ است سزاوارترین چیزی که باید به کودکان آموخته شود چیزی است که چون بزرگ شدند بدان نیاز دارند مجموعه). (ورام والدین باید به کودکان راه و رسم زندگی بیاموزند، درس عواطف و انسانیت دهند فنون دفاع از خود را بیاموزند و در جمع موجبات رشد را در کودک فراهم کنند.

پرورش

تربیت تنها در آموزش کودکان خلاصه نمی شود بلکه مسأله پرورش هم اصلی است که بدان باید توجه شود طول مدت حیات خانوادگی فرصتی است که در آن کودک با سختیها عادت کند، صاحب عزت نفس و مناعت طبع گردد. با پیچ و تاب زندگی خوبگیرد، روحیه ای متحمل داشته باشد. بتواند گذشت، کند، ببخشد ایثار نماید و بالاخره در این گرداب زندگی خود را از شرور و آفات نجات بخشد.

کنترل

بالاخره کودک نیاز به کنترل، دارد کنترلی که او را از خطرات گوناگون حفظ، کند راه را برای سعادت‌مندی او باز نماید. فرزندان ما هم هستند که برای رشد نیاز به مراقبت دارند و والدین باید در این رشد اقدام نموده و جلوی انحراف را بگیرند شک نیست که این امر نیاز به تدابیری اندیشیده در زندگی، دارد تدابیری که ضامن شرف خانواده و حافظ کودک بوده و از لغزشها او را دور بدارد و والدین باید در این زمینه بیدار باشند.^۱ گوش بدهید و با نگاه با او ارتباط برقرار کنید در این باره باید تأکید کرد که اجازه دهید نوجوان با شما درد دل کند و حرف بزند.

مشورت کردن و تصمیم گیری

بعضی از مسائل خانواده را به او واگذار کنید. در تصمیم گیری نظر او را جویا شوید.

^۱ قائمی علی، *نظام حیات خانواده در اسلام*، صص ۱۳۷-۱۴۲، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، چاپ یازدهم، زمستان ۱۳۸۸ ه.ش.

هیچگاه برای نوجوان تصمیم نگیرید بلکه با نوجوان تصمیم بگیرید.

مسئولیت دادن

او را تشویق به پذیرفتن مسئولیت کنید و او را تحسین کنید و در مقابل عمل غیر مسئولانه، محرمانه و صمیمانه با او صحبت کنید و گوشزد کنید هرکس در مقابل آنچه انجام می دهد مسئول و پاسخگو است.

قاطع و جدی بودن

به موقع مهربان و در جایش جدی و قاطع باشید.

صداقت

رفتار صداقت آمیز داشته باشید هرگز قولی ندهید که نتوانید عمل کنید.

حفظ عزت نفس نوجوان

عزت نفس احساس ارزشمند بودن خود ارزیابی مثبت و احساس لیاقت و کفایت می کند.^۱

نتیجه گیری

شالوده هر جامعه، خانواده‌ها هستند و در واقع، هسته اولیه تشکیل جوامع نیز محسوب می‌شوند. نیروهای حرکت دهنده هر جامعه در خانواده‌ها متولد شده و رشد می‌یابند. روابط اولیه افراد در خانواده، زمینه ساز نوع فعالیت‌های آینده آنان در در ابعاد مختلف دینی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی است. تجارب افراد در خانواده می‌تواند سال‌ها آن‌ها را تحت تأثیر قرار دهد.

عوامل زمینه ساز تربیت فرزند در سیره معصومین به طور کلی به دو دسته تقسیم می‌شوند که برخی جنبه پیشینی و برخی جنبه پسینی دارند، که زمینه‌های پسینی مربوط به بعد تولد است.^۲ و بیشتر بر عهده مادر خانواده می‌باشد و لذا زمینه سازی مادر برای انتقال ارزش‌های دینی و انقلابی به فرزندان که حساس ترین زمان رشد و تربیت خود را در خانواده می‌گذرانند بسیار با اهمیت است. و این اهمیت آگاهی مردم از نقش مادران در پرورش نسل آینده را برجسته می‌کند.

^۱ قائمی علی، *نظام حیات خانواده در اسلام*، صص ۱۳۷_ ۱۴۲، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، چاپ یازدهم، زمستان ۱۳۸۸ ه.ش.

^۲ حسینی نژاد، سیدمجتبی، *نقش والدین در تربیت دینی فرزندان* قم: انتشارات اثر قلم، ۱۳۹۸ ه.ش.

بر اساس الگوی سوم زن مسلمان، نقش مادر در تربیت فرزندان انقلابی می تواند این باشد که، از فرزندان خویش بخواهند با درس خواندن خود نقش تدارم در موفقیت کشور داشته باشند، کودکان را با دشمنان انقلاب که قصد ضربه زدن به اسلام را دارند بشناسانند و با انتخاب یک همسر با عفاف و متدین در تربیت انقلابی فرزندان نقش بسزایی داشته باشند، با خانواده ارزشی و متدین ارتباط برقرار کنند و از فرزندان خود بخواهند که به شخصیت‌های انقلابی احترام بگذارند.^۱

^۱ همان

منابع

۱. قرآن کریم
۲. نهج البلاغه
۳. حسینی نژاد، سیدمجتبی، نقش والدین در تربیت دینی فرزندان، قم: انتشارات اثر قلم، ۱۳۹۸ ه. ش.
۴. حاج علی اکبری محمد جواد، مطلع عشق، ص ۲۶، تهران: انقلاب اسلامی، ۱۳۹۲ ه. ش.
۵. خوانساری، سید أحمد، جامع المدارک فی شرح المختصر النافع، مترجم: غفاری، علی اکبر، ج ۱، ص ۲۲۲، تهران: مکتبه الصدوق، نوبت چاپ: دوم، تاریخ انتشار: ۱۳۵۵ ه. ش.
۶. داوودی محمد، زیر نظر علیرضا، اعرافی، تربیت دینی، ج ۲، چ: دوم، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸ ه. ش.
۷. رشیدپور مجید، عوامل استحکام خانواده، صص ۱۴۶-۱۴۷، تهران: انجمن اولیاء و مربیان، شماره انتشار ۲۲۵، چاپ دوم، ۱۳۸۸ ه. ش.
۸. صمد شاه محمدپور، چگونه فرزندان باحیایی داشته باشیم؟، موسسه مطالعات و پژوهش مدیریت راه روشن، قم: میراث انبیاء (ع)، ۱۳۹۵ ه. ش.
۹. طریحی نجفی، فخر الدین، مجمع البحرین، جلد ۲: صفحه ۱۳۸. ویکی فقه. بی تا.
۱۰. صالحان حسینی، مقاله: اهمیت تربیت انقلابی فرزندان، ۲۳ بهمن ۱۳۹۷ ه. ش.
۱۱. غرویانی بانو و محسن، تربیت فرزند، تهران: انتشارات نسیم تحول، چاپ اول ۱۳۹۵ ه. ش.
۱۲. قائمی علی، نظام حیات خانواده در اسلام، صص ۱۳۷-۱۴۲، تهران: انتشارات انجمن اولیاء و مربیان، چاپ یازدهم، زمستان ۱۳۸۸ ه. ش.
۱۳. مقاله: نقش خانواده در تربیت نسلی مؤمن و انقلابی، بی نا، بی تا.
۱۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: نشر امیر کبیر، تهران، ۱۳۷۱ ه. ش.
۱۵. وهابی علی اکبر، آنچه خانواده در مورد فرزندان باید بدانند، ص ۷۳، تهران: انتشارات زبانسرای پویا، چاپ اول، بهار ۱۳۹۱ ه. ش.
۱۶. وهابی علی اکبر، آنچه خانواده در مورد فرزندان باید بدانند، صص ۷۸-۸۱، تهران: انتشارات زبانسرای پویا، چاپ اول، بهار ۱۳۹۱ ه. ش.
۱۷. سایت ویکی فقه
۱۸. سایت کوثر بلاگ
۱۹. سایت ویکی مدیا
۲۰. سایت ویکی پدیا
۲۱. سایت چت گات